

Ekspertai viešosios politikos formavimo procese: kriminologinis žinojimas ir nepilnamečių justicijos reformos Lietuvoje atvejis

Santrauka

Šio straipsnio tikslas – analizuoti kompleksinius ekspertų ir kitų agentų santykius, kurie atsiranda formuojant viešąją politiką ir įgyvendinant tam tikrą politinę užduotį, – aptariamuoju atveju nepilnamečių justicijos reformą. Nepilnamečių kriminalinę justiciją bendrame vaikų teisių apsaugos ir nusikaltimų kontrolės kontekste galima būtų įvardinti kaip sritį, kurios reformos yra labai reikalingos, tačiau dėl įvairių priežasčių teisinė ir institucinė reforma šioje srityje nedaug tėra pasistūmėjusi į priekį ir tik neseniai įgavo pagreitį. Kuriant ir įgyvendinant nepilnamečių justicijos politiką dalyvauja įvairios ekspertų grupės – teisininkai, policininkai, socialiniai darbuotojai, medikai, perauklėjimo specialistai ir t.t. Jų atstovai “viršuje” artikuliuoja strateginius reformos planus ir priemones manipuluodami savo profesinėmis žiniomis ir akademinio diskursu, šitaip suaktyvindami reformos tempus tose srityse, kurios yra naudingos ne tik politikos plėtrai, bet ir tolimesniam jų profesinės veiklos tobulinimui ir karjerai. Straipsnyje siekiama paaiškinti, kaip vyksta socialinių žinių apie nepilnamečių justiciją mobilizavimas, kai Lietuvos politinė valdžia deleguoja užduotis ekspertams. Pasitelkdamas kokybinį metodą (pusiau-struktūruoti interviu su ekspertais) ir Feiring (1998) analitinį modelį trijuose lygiuose – viešosios politikos formavimo (valstybės lygis), ekspertų įtakos (interesų grupių lygis) bei individų karjeros (individo lygis) – bandžiau paaiškinti procesą, kai, viena vertus, valstybė mobilizuoja žinojimą, kita vertus, tam tikros ekspertų grupės, siekdamos valdžios arba/ir karjeros, monopolizuoja įtakos sferas.

Mes turime būti šalia valdžios. Arti, bet ne per arti. Arti, nes mes čia gyvename sutikdami žmones, kuriems reikia padėti arba kurių sąlygos yra tokios blogos, kad siekimas pakeisti jas tampa moraline pareiga. Tačiau mes neturime būti per arti valdžios, kad neprarastumėme gebėjimo pamatyti reiškinius iš šalies džiaugsmingai ir naujai, kaip tai daro etnografai ar socialiniai antropologai.”
(N. Christie 1998:129)

Visa apimančios teisinės sistemos reformos sukūrys, pagaliau įtraukęs ir nepilnamečių justiciją, politikams, mokslininkams ir įvairių sričių specialistams sukelia nemažai rūpesčių ir reikalauja nemažai politinės valios ir specifinių teisės, kriminologijos, sociologijos, psichologijos, medicinos žinių bei supratimo apie baudžiamosios politikos viziją ir jos formulavimo principus. Norint susigaudyti teisinės reformos labirintuose, svarbiausia užduotis – suprasti reformos politikos dinamiką ir sužinoti, kas yra daroma šiandien, kokios klaidos buvo padarytos praeityje ir kokių dar galima išvengti. Kadangi į pana-

šius klausimus be išsamių ir nepriklausomų kokybinių tyrimų ir istorinės analizės neįmanoma atsakyti, tuo labiau, kad nepilnamečių justicijos reforma Lietuvoje dar tik įsibėgėja ir jos vaisiai bus matomi toli gražu ne po metų ir ne po dviejų, svarbu išsiaiškinti, kokios yra dabartinės reformos svarbiausios kliūtytys ir sunkumai, kaip vyksta nepilnamečių justicijos formavimo procesas.

Šio straipsnio tikslas yra įvertinti M. Foucault žinojimo-galios paradigmą ir analizuoti nepilnamečių justicijos kaip viešosios politikos, formavimąsi ir ekspertų vaidmenį politikos procese. Politikos

formavimas gali būti suprantamas kaip procesas, kurio metu vyksta tam tikras dialogas ir „sąveika tarp mokslininkų ir politikos kūrėjų, kurie visuomenės transformacijos procese naudoja tokias žinias ir kompetenciją, kokias yra sukaupę arba kokių iš jų yra reikalaujama” (Wagner et al. 1991; 75). Taip pat šiame darbe yra analizuojamas Feiringo (1998) analitinis modelis, kuris galėtų būti naudingas tolimiesiems kriminalinės justicijos ir apskritai viešosios politikos formavimosi procesų tyrimams Lietuvoje.

Žinojimo ir tuo labiau kriminologinio žinojimo sąvokos yra gana sudėtingos. Žinojimas, viena vertus, gali būti suprantamas labai plačiai: žinojimas kaip kognityvus ir normatyvinis pasaulio suvokimas. Toks žinojimas sujungia nuomones ir požiūrius, kuriuos formuoja įvairūs visuomenės sektoriai – žiniasklaida, politika, mokslas ir t.t. (Mannheim 1925/1986; Savelsberg 1994). Žinojimas gali nusakyti ir akademinį žinojimą, kuris yra labiau siejamas su tokiomis vertybėmis kaip racionalumas, logika ir mokslas. Kaip jau parodė istorinės kriminologijos ir deviacijų sociologijos analizė, dar sudėtingesnė ši sąvoka darosi pagal santykį su kriminologija, kurios likimas (kaip ir kitų „keistų mokslų“) labai dažnai asocijuojamas su disciplinine galia, o išlikimas reikšmingas ir funkcionalus valdžiai ir šiuolaikinei penitencinei sistemai (M. Foucault 1975/1998; taip pat žr.: Garland 1992). Šiame skyriuje *kriminologinis žinojimas* apibrėžiamas kaip žinios, kurias gamina kriminalinės justicijos ekspertai. Tokios žinios tampa kultūrinu kapitalu, įgalinančiu atlikti tam tikras užduotis, kurių kiti atlikti negali, suteikiančiu galios mobilizuoti savo žinojimą ir sustiprinti savo įtaką bei valdžią. Todėl tokiame kontekste pagrindine užduotimi tampa atsakymas į klausimą: koku būdu kriminologinis žinojimas šiuo metu yra institucionalizuojamas Lietuvoje ir kaip šis procesas atsiliepia ne tik nepilnamečių justicijos kaip viešosios politikos formavimui bendrąja prasme, bet ir konkrečiai nepilnamečių justicijos reformai.¹

1. Ekspertai baudžiamosios politikos formavimo procese

Pastaruoju metu *ekspertai* tampa vis labiau vartotina sąvoka Lietuvoje. Ekspertai dalyvauja kuriant įvairias valstybės programas, komisijų veiklo-

je ir nemažai prisideda prie viešosios politikos formavimo. Baudžiamoji politika, o kartu ir nepilnamečių justicija taip pat yra viešosios politikos dalis, kurioje dalyvauja įvairios ekspertų grupės. Tačiau neretai kyla klausimas, kas jie iš tikrųjų yra, kuo jie skiriasi nuo kitų valstybės, privataus ar akademinio sektoriaus profesionalų ar specialistų. Istoriskai ekspertu (lot. *expertus*) yra laikomas asmuo, kuris įgavo tam tikrų žinių arba sugebėjimų iš patyrimo. Šitaip ekspertų žinojimas yra betarpiškai susijęs su praktinėmis žiniomis ir praktine veikla (*praxis*), ir būtent jų patirtis ir praktinės žinios yra naudingos, kai politikams išskyla uždavinys spręsti valstybei gyvybiškai aktualius klausimus (Feiring 1998). Šia prasme eksperto sąvoka yra sietina su tam tikromis žinojimo sferomis ir atskiromis profesinėmis grupėmis. Akademinės žinios šioms grupėms yra naudingos dėl to, kad jos galėtų išlaikyti savo profesijos galią ir prestižą. Ekspertas, turėdamas nemažai akademinį žinių ir dalyvaudamas visuomeninėje ar politinėje veikloje, gali atlikti mediatoriaus funkciją tarp mokslo ir visuomenės, siekti įgyvendinti naujas idėjas ir reformas ir atitinkamai paspartinti socialinius pokyčius visuomenėje. Kita vertus, ekspertais mūsų valstybėje tampama pagal užimamą poziciją valdžioje, t.y. tada, kai valdžios atstovai deleguoja valstybės tarnautojus, skatindami dalyvauti viešosios politikos sprendimų priėmimo procese. Kitaip tariant, tai yra biurokratai, kuriems sprendimų priėmimas ir politikos formavimas yra jų kasdieninė veikla, tenkanti valstybės tarnyboje pagal jiems priskiriamas pareigas.

1.1 Ekspertai, kriminologinis žinojimas ir nepilnamečių justicija. Šiame darbe nepilnamečių justicijos reformos ekspertais yra įvardijami Nepilnamečių justicijos programos komponentų vadovai, kurie yra susiję su vykdomąja valdžia arba su jai pavaldžiomis viešosiomis bei mokslo įstaigomis (t.y. ministerijų, departamentų arba jų padalinių valstybės tarnautojai, Nusikalstamumo prevencijos centro darbuotojai, Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslininkai). Toks savaiminis visų šios programos vadovų priskyrimas ekspertų grupei yra problemiškas, ir todėl eksperto sąvoka nebūtinai siejama vien tik su jų akademinio arba profesinio žinojimu. *Ekspertais šiame darbe yra įvardijami asmenys, kurie turi praktinių žinių ir patyrimo nepilnamečių jus-*

ticijos srityje, betarpiškai dalyvaudami Nepilnamečių justicijos programoje, ir yra Nepilnamečių justicijos reformos kūrėjai ir įgyvendintojai arba yra priskiriami šiai kategorijai asmenų pagal pareigas vykdomosios valdžios ar jai pavaldžiose institucijose, kurių patirtis ir žinojimas nebūtinai atitinka eksperto žinias ir patyrimą.

Kartais tie patys ekspertai ne tik dalyvauja politinių sprendimų priėmimo procese, bet kartu atstovauja ir įvairioms mokslo įstaigoms: analizuoja statistinius duomenis, rašo ataskaitas, atlieka įvairius tyrimus, kurių rezultatus neretai žino iš anksto (Bourdieu 1988; Christie 1997). Tokią situaciją labai primena ir kriminologinių tyrimų būklė Lietuvoje, kurią jau gana seniai aprašė prof. M. McMahon, keletą metų dirbusi Baltijos šalyse:

<...> tyrimai apie nusikaltimus ir nusikaltimų kontrolę Baltijos regione yra atliekami tyrinėtojų, kurie dirba arba yra glaudžiai susiję su vyriausybėmis ar valdžios institucijomis (Vidaus reikalų, Teisingumo ministerijos, Policijos akademijos). Jų darbai yra naudingi savo sukaupta statistine informacija ir socioekonominiais nusikaltimų ir jų kontrolės aiškinimais, tačiau šie tyrimai negali pakeisti nepriklausomų tyrimų svarbos. Tik mokslininkai, nesusiję su vyriausybės veikla ir būdami atokiau nuo valdžios, yra pajėgūs atlikti kokybinę ir netgi kontraversišką analizę nusikaltimų, justicijos ir žmogaus teisių srityje (McMahon 1995; 30, vert. aut.).

Tačiau beveik tuo pačiu metu kriminologas A. Dobryninas (1996; 5) teigė, kad profesionalus kriminologijos žinojimas neturi didelės įtakos sprendimų priėmimui Lietuvoje, nes vakarietiški baudžiamosios politikos principai, kuriuos palaiko Lietuvos teisės ir kriminologijos mokslų atstovai, nėra priimtini valdžios atstovams aukščiausiam lygmenyje. Negana to, Dobryninas pateikė išvadą, kad profesionalusis kriminologijos diskursas, kurį formuoja nors ir provakarietiški nusiteikę, bet sovietinės tradicijas paveldėję mokslininkai, neturi įtakos galios santykiams. Mano pagrindinis argumentas yra tas, kad tokia situacija iš esmės pasikeitė. Toliau pateikiama analizė rodo, kad kriminologijos žinojimas, kuris yra formuojamas ekspertų (tarp kurių yra nemažai akademinio pasaulio atstovų), turi įtakos sprendimų priėmimui. Ekspertai, dalyvaudami viešosios politikos formavimo procese, būdami sprendimų priėmimo “minčių tankais” ir patys išitraukę į

galios santykių tinklą, formuoja baudžiamąją politiką ir yra netgi vieni iš pagrindinių nepilnamečių justicijos politikos reformų iniciatorių.

Nepilnamečių justicijos ekspertai kaip pagrindinė Nepilnamečių reformos varomoji jėga sudaro šio tyrimo pagrindinį pirminių duomenų šaltinį. Ekspertai yra būtent tie asmenys, kurie disponuoja gausiu informacijos kiekiu, tuo labiau, kad kiekvienas iš jų atstovauja tam tikroms specifinėms žinojimo sferoms ir institucijoms, kurių veikla yra orientuota į tam tikras nepilnamečių justicijos reformuojamas sritis: teisės aktų rengimą, policijos, teismų, advokatūros ir prokuratūros institucijų, pataisos ir reabilitacijos įstaigų reformą, reformos programos administravimą ir programos priežiūrą “moksliniu aspektu”. Kokybinis metodas ir trianguliacija buvo pasirinkti ne atsitiktinai. Iš vienos pusės, pusiau-struktūruoti interviu su dešimčia Nepilnamečių justicijos programos ekspertų ir septyniais valdžios ir mokslo institucijų bei nevyriausybinių organizacijų šioje srityje nariais (kurie vėliau buvo transkribuojami ir koduojami) yra tikriausiai prieinamiausias informacijos šaltinis susivokti griozdiškos kriminalinės justicijos sistemos viduje². Analizuoti politikos formavimo procesą ir kartu užčiuopti reformos tendencijas kalbant su ekspertais, atstovaujančiais skirtingiems interesams ir nuomonėms, nėra lengva užduotis, todėl visi nepilnamečių justicijos programos ir reformos dokumentai (konceptija, programos aprašymas, priemonių planas, programos veiklos ataskaitos, publikuoti arba skelbiami Nepilnamečių justicijos programos interneto svetainėje <http://www.nplc.lt/nj/>), sukaupiti ir analizuoti tyrimo metu, buvo palanki medžiaga analizuoti, kaip yra formuojama politika, koks kriminologinis žinojimas yra konstruojamas ir kaip jis veikia sprendimų priėmimo procedūrą ir pačią politiką³.

1.2 Žinių apie nepilnamečių justiciją konstravimas ir politikos formavimas. Kaip viena iš teisinės sistemos reformos sričių, nepilnamečių kriminalinė justicija gali būti siejama su Lietuvos siekiais integruotis į transatlantines ir Europos organizacijas, socialinių mokslų, visų pirma teisės, kriminologijos ir sociologijos, nepriklausomų tyrimų poreikiu, tarptautinių organizacijų įtaka, kitaip tariant, su visa kriminologinio žinojimo sfera, kurią formuoja politika, mokslas ir žiniasklaida. Žiniasklaidos įta-

kos klausimas nepilnamečių justicijai pastaruoju metu jau susilaukė sociologų dėmesio Lietuvoje. Šiame kontekste vertėtų paminėti tai, kad žiniasklaida yra glaudžiai susijusi su neįtikėtiniu kriminalinės informacijos poreikiu visuomenėje ir šiuo metu tikriausiai yra pati svarbiausia viešosios nuomonės apie nepilnamečių justiciją formavimo institucija. S. Cohen (1987) ir T. Mathieseno (1997) sociologinė analizė byloja apie tai, kad šiuolaikinėse visuomenėse modernioji žiniasklaida ir ypač televizija formuoja, kontroliuoja ir disciplinuoja mūsų sąmonę, taip pat neigiamai veikia politinius sprendimus. Kaip ir Vakaruose, žiniasklaida Lietuvoje yra efektingas instrumentas ir politikos įrankis, darantis įtaką kriminalinės justicijos problemų artikuliacijai ir politikos formavimuisi. Kaip parodė A. Dobrynino (2000 ir 2001) atlikti empiriniai tyrimai, Lietuvos spauda ir televizija, pataikaudama vartotojiškiems interesams ir orientuodamasi ne į vaikų ir jaunimo kriminalinės justicijos problemų sprendimus, bet į sensacingos informacijos pateikimą, formuoja grėsmės atmosferos ir nusikaltimų baimės persmelktą kontekstą, kuriame “nepilnamečiai teisės pažeidėjai simboliškai marginalizuojami ir išstumiami iš normalaus gyvenimo”, o sukelta panika, dažniausiai tar naujanti politinėms žiniasklaidos magnatų manipuliacijoms, sukelia populistinių sprendimų krušą.⁴

Tarp ekspertų politinio (valstybės valdymo) ir akademinio sluoksniu atstovų kaip kriminologinio žinojimo (žinių) gamintojų ir savininkų nuolat vyksta socialinė sąveika, kurią galima būtų suprasti kaip apsikeitimą žiniomis, bet kartu ir kaip lenktyniavimą dėl dominavimo ir įtakos sferų (Savelsberg 1994). Todėl nagrinėjant nepilnamečių justicijos formavimosi procesą vertėtų identifikuoti šios viešosios politikos formavimo agentus ir išsiaiškinti, ar iš tikrųjų mokslininkai yra įtraukiami į politikos formavimo procesą ir kaip jiems sekasi spręsti galios santykius su valdžios institucijomis. Kitas klausimas siejamas su šio proceso pasekmėmis, ir todėl svarbu išsiaiškinti, ar moksliniai tyrimai netampa gera dirva arba instrumentu politikų sprendimams legitimuoti. Turint omenyje, kad kai kurie kriminologijos ir teisės moksliniai tyrimai Lietuvoje (kaip ir, beje, kiti socialinių mokslų tyrimai šiuo metu dar tik pradedantys įsitvirtinti rinkoje) yra finansuojami valstybės ir dėl to labai priklausomi nuo politinės valdžios, galima kelti hipotezę, kad žinios, kurias ga-

mina kai kurie Lietuvos intelektualai, yra naudingos politiniams sprendimams. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad tokia situacija, kai politikai savo sprendimus grindžia įvairių tyrimų rezultatais bei mokslininkų pasiekimais ir išvadomis, yra labai palanki ir pageidaujama. Tačiau tai, kad kartais intelektualams labiau rūpi ne klausimai, bet atsakymai į valdžios keliamus klausimus, sukelia abejonių, kad akademinės žinios ir žinojimas yra nepriklausomi (Mannheim 1925/1986; Savelsberg 1994; Christie 1994/1999). Kaip vėliau pamatysime, tokia situacija tuo pačiu atsiliepia ir pačios reformos tempams ir efektyvumui.

2. Nepilnamečių justicija ir ekspertai galios santykių tinkle

Ekspertų vaidmuo nepilnamečių justicijos politikos formavimo procese yra tema, kurią galima būtų nagrinėti pasitelkus M. Feiringo (1998) analitinį viešosios politikos formavimo modelį. Jo esmė yra ta, kad ekspertų dalyvavimas formuojant viešąją politiką yra susijęs su dviem skirtingais procesais. Pirma, visuomenė (valstybė) kaupia ir vartoja žinias valstybės ir viešojo sektoriaus administravimui. Antra, ekspertai siekia kontroliuoti užduotis (pavedimus), kurias juos įpareigoja išspręsti valstybė. Abu šiuos tarpusavyje susijusius procesus sujungia žinojimo galia. Pirmasis procesas pasitarnauja kaip žinojimo mobilizavimas valstybėje, o antrasis atskleidžia ekspertų polinkį siekti įtakos ir valdžios. Kita vertus, Feiringas (1998; 10) pripažįsta ir atvirkštinio proceso galimybę teigdamas, kad nebūtinai visi ekspertai siekia savo profesijos įtvirtinimo arba valdžios (pvz., ne visi teisininkai nori arba gali būti tik advokatais ar teisėjais). Ekspertai yra ir didelių reformų šalininkai, ir tai jie nebūtinai daro siekdami aukštesnio statuso, didesnių privilegijų ar valdžios. Galiausiai, vadovaudamasis C. W. Millso (1959) postulatu, kad nei individo gyvenimo, nei visuomenės istorijos mes nesuprasime neišsiginę į abu juos, Feiringas daro išvadą, kad norint suprasti viešosios politikos formavimą reikia atsižvelgti į šiuos tris aspektus: pirma, kaip valstybė kaip trečioji šalis mobilizuoja individualius ekspertus ir ekspertų grupes?; antra, koku būdu tam tikros profesionalų grupės siekia jurisdikcijos (ir įtakos sferų kontrolės)?; trečia, kaip dalyvavimas viešosios politikos formavi-

mo procese atsiliepia ekspertų individualiai karjerai? Pasižiūrėkime, kuo šis analitinis modelis galėtų būti naudingas Nepilnamečių justicijos reformos kontekstui.

2.1. Nepilnamečių justicija, kaip valstybės socialinės gerovės projektas.⁵ Valstybės lygmenyje Nepilnamečių justicija gali būti analizuojama kaip dalis platesnės valstybės socialinės gerovės kūrimo programos. Plačiąja prasme nepilnamečių justicija suprantama kaip sritis, apimanti ne tik teisingumo nepilnamečiams vykdymą (reakciją į nepilnamečių teisės pažeidimus, t.y. justiciją siaurąja prasme), bet ir vaikų teisių apsaugą, rizikos grupių prevenciją ir globą, vaikų ir jaunimo švietimo ir užimtumo politiką. Tai patvirtina ir Lietuvos valstybės pripažįstamos, nors ir sunkiai įgyvendinamos, tarptautinės teisės normos (pvz., Vaiko teisių konvencija), nacionalinė teisė (pvz., LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas) ir kai kurios valstybinės programos (pvz., Vaikų ir paauglių nusikaltamumo prevencijos programa, 2001 m. Nacionalinės nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programos projektas, kuriame nepilnamečių nusikaltimų kontrolei ir prevencijai skirtas svarbiausias prioritetas). Tačiau Nepilnamečių justicijos programa, kurios formalus koordinavimas pavestas Valdymo komitetui, susidedančiam iš vyriausybės narių, o realus – tarpžinybinei valdžios institucijų ir kelioms trečiojo (nevyriausybinių) sektoriaus organizacijoms (viešajai įstaigai Nusikalstamumo prevencijos centrui bei Lietuvos žmogaus teisių centrui), nebuvo vien tik valstybės institucijų inicijuotas projektas. Tiksliau tariant, Nepilnamečių justicijos programa, kurios tikslas yra reformuoti nepilnamečių justiciją siaurąja prasme, buvo pradėta įgyvendinti visų pirma ekspertų iniciatyva ir tarptautinių institucijų pagalba. Nepilnamečių justicijos reforma praktiškai įgavo pagreitį tuo metu, kai 1998 m. Jungtinių Tautų vystymo programos Lietuvoje (JTVP) užsakymu Teisės institutas ir Nusikalstamumo prevencijos centras atliko tyrimą, parengė koncepciją ir gavę JTVP ir Nyderlandų vyriausybės finansavimą 2000 m. pradėjo įgyvendinti veiksmų planą.⁶

Bandymų būta ir anksčiau, tačiau realūs žingsniai buvo padaryti tik tada, kai buvo sujungtos valstybės tarnautojų ir nepilnamečių srityje dirbančių mokslininkų pajėgos, suformuota programa, jos

veiksmų planas ir numatyti prioritetai. Aišku, negalima nuvertinti valstybės institucijų įnašo. Valstybės tarnautojai iš įvairių institucijų dalyvavo ir rengiant koncepciją. Jie yra ir pagrindiniai programos įgyvendintojai. Tačiau faktas, kad koncepcija nebuvo vyriausybės patvirtinta, o programa iki šiol finansuojama tik iš tarptautinių donorų lėšų, rodo, kad iniciatyva nekilo iš valstybės.⁷

Priešasčių šiam procesui paaiškinti galima sugalvoti įvairių – biurokratų neveiklumas ir nesuinteresuotumas reformuoti kalėjimų sistemą, kuri yra pati sau naudinga⁸, tuščias valstybės biudžetas, didesnis valstybės dėmesys ir visuomenės palankumas prevencijai, bet ne nepilnamečių perauklėjimui. Tačiau esminė problema, kuri domina šiame kontekste, yra tokia. Jei valstybę suprasime kaip galios santykių tinklą, kuriame politikos formavimo procese dalyvauja politikai, valstybės tarnautojai, ekspertai ir profesionalai (Feiring 1998), pridurdami, kad valstybėje vykstantys procesai iš esmės yra anksčiau vykusios politikos rezultatas, peršasi išvada, kad tiek valstybės, tiek ekspertų lygyje iki 1998 m. nepilnamečių justicijos pažanga nebuvo ryški. Ar tai reiškia, kad užaugo nauja ekspertų ir profesionalų karta, puikiai išmananti savo darbą ir lobistinės veiklos ypatumus, sugebanti “pramušti” tarptautinį finansavimą ir paveikti Lietuvos politikus? Kitaip tariant, ar tai rodo, jog kriminologinis žinojimas, apie kurį rašė Dobryninas (1996), pradėjo daryti didesnę įtaką politikos formavimui? O gal tai tik stiprėjančių valstybės siekių integruotis į demokratines struktūras nulemtas valstybės politikų ir tarnautojų bandymas mobilizuoti žinojimą ir profesionalizuoti biurokratiją, o nepilnamečių justiciją paversti sritimi, kuri taptų patrauklesne ir karjeros, ir galimybių požiūriu?

Atsakymas į šiuos klausimus nėra vienareikšmiškas. Į juos galima atsakyti paanalizavus, kokią įtaką turi ekspertai (trys informantai buvo akademinio pasaulio atstovai), prieš tai identifikavus nepilnamečių justicija potencialiai suinteresuotus ekspertus ir profesionalų grupes.

2.2. Nepilnamečių justicija, kaip profesionalus projektas. Profesionalus projektas šiame kontekste gali būti suprantamas kaip strategija ir tikslai, kuriuos turi tam tikros profesinės grupės, siekiančios statuso ir įtakos visuomenėje (Fei-

ring 1998). Ekspertus, dalyvaujančius įgyvendinant šią programą, galima būtų suskirstyti į dvi grupes. Pirmoji gali būti vadinama “minčių tankais”⁹⁹. Tai tie ekspertai, kuriems nepilnamečių justicija tampa aktuali profesiniu projektu, sudarančiu palankias galimybes siekti karjeros, turėti pajamų šaltinį ir siekti įtakos galios santykiuose. Antroji grupė – “biurokratai”. Ją sudaro valstybės tarnautojai, kuriems šioji sritis tenka pagal valstybės deleguojamą tarnybinę užduotį ir einamas pareigas, todėl jų suinteresuotumas dažnai yra žinybinis, skatinantis dirbti tiek, kiek iš jų reikalauja valstybės tarnyba. Tarp pirmųjų dominuoja ekspertai, kurie svarsto programos koncepcinį pamatą, atlieka įvairius tyrimus ir publikuojasi mokslinėje (daugiausia teisinėje) periodikoje. Iš “minčių tankų” retorikos galima suprasti, kad jie geba atrasti būdų, kaip paveikti politikus arba įstaigų vadovus, kurie priima sprendimus (pvz., ministrus). Štai koks yra tipiškas “minčių tankų” atsakymas į klausimą, kas realiai formuoja nepilnamečių justicijos politiką:

Formaliai viską valdo tas programos valdymo komitetas. Formaliai. Neformaliai jis susitinka du kartus per metus ir apsvaisto tai, ką aš jiems pateikiu. Va, bet žodžiu, nu aš nenoriu sau prisiimti, kad aš visus tuos prioritetus nustatau, bet aš manau, kad koncepcijoje, kaip sakiau, tam tikri prioritetai buvo. Be to, juos gali koreguot valdymo komitetas, tai formaliai politinis, žodžiu, programos valdymas yra komiteto. Nieks netrukdo kiekvienam iš programos valdymo komiteto pasakyti, o tai aš prašau, kodėl šitas dalykas mūsų programoj nėra įrašytas, anka įrašyti. Jeigu jie taip pasakytų, mes nieko negalėtumėme padaryti, tiktai vykdyti. Jeigu aš pasiūlyčiau valdymo komitetui: va šito pas mus nėra tam programos dokumente, šito pas mus nėra darbo planuose, bet, velnias, reikia. Įrašykim. Visi aišku pritar. (Kalba netaisyta.) ‘Minčių tankas’ Nr. 1, 2001 m. vasaris

Tai veikiausiai jiems pavyksta būtent artikuliuojant programos prioritetus ir naujus reformos principus pagrindžiant juos savo arba kitų atliktais tyrimų rezultatais:

Tai va, po šito tyrimo, buvo priimti šiokie tokie pakeitimai. Labai apribotas, kardomosios priemonės – įkalinimo – skyrimas. Ir kiek žinau, sumažėjo ir terminai. Apsunkintas buvo kardomosios priemonės sky-

rimas. Ankščiau buvo dėl patogumo ir dėl kitų sumetimų pati paprasčiausia kardomoji priemonė – tardymo izoliatorius.” ‘Minčių tankas’ Nr. 3, 2001 m. kovas.

Ir kai pradėjome tą tyrimą daryti, dar tik kaip buvo konsultacijos, mes tikrai neįsivaizdavom koks tai bus darbas ir kiek tai bus problemų. Ir ta padėtis, kuri jau paskui buvo išsiaiškinta, ne tik mus šokiravo, bet šokiravo aplinkinius. Tai vat, aš manau, kad va šitie du darbai ir sukrutino visus kitus, kad labiau būtų atkreiptas dėmesys. Kiek žinau per pristatymą šitų dviejų darbų ir Vyriausybė, ir Seimas tuo metu dėmesį į tai atkreipė.” (Kalba netaisyta.) ‘Minčių tankas’ Nr. 5, 2001 m. kovas.

Paprasčiausiai kada neužtenka humaniškų argumentų, kada neužtenka logiškų argumentų, tada pareina finansiniai argumentai. Paimamas Kauno nepilnamečių kolonijos paskaičiavimas, kiek kainuoja vieno asmens išlaikymas įskaičiuojant viską – maitinimą, darbuotojų atlyginimus, benzina, viską. Dabar aš tų skaičių neturiu, jeigu reikės – aš juos galiu gaut, bet tie skaičiai yra kaip viena diena penkių žvaigždučių viešbutyje, toks argumentas visada paveikia tiek politikus, tiek visuomenę, o jeigu mes dar paklaustumėme, o jeigu jis jums tą žalą atlygintų vietoj to, kad tris metus sėdėtų kalėjime už iš tavęs pavogtą daiktą, tau ne geriau būtų? Visų pirma valstybei ar nebūtų pigiau, o visų antra, nukentėjusysis, ar tau nebūtų geriau? Kas tau labiau rūpi? Ar jį nubaust? Ar kad jis tau atlygintų žalą?” (Kalba netaisyta.) ‘Minčių tankas’ Nr. 1, 2001 m. vasaris.

Aišku, klausimas susijęs ne tik su retorika, bet ir su pavaldumu. “Minčių tankai”, pasitelkdami profesinį patyrimą ir akademinės žinias, įtvirtina savo pozicijas ir turi nors ir neformalią galią daryti įtaką priimant sprendimus. “Biurokratai”, kad ir kaip būtų patyrę ir profesionalūs, yra tiesiogiai pavaldūs savo viršininkams, todėl jų pasiūlymai ne visada sulaukia pritarimo, o sprendimai labai priklauso nuo aukštesnę padėtį užimančių politikų (pvz., ministrų, viceministrų, Seimo narių). Nagrinėjant “biurokratų atsakymus į klausimą, kas formuoja programos prioritetus ir kas priima sprendimus, galima aptikti bejėgiškumo ir priklausomybės nuo valdžios gaidelę:

Yra ta kontrolė, kita vertus priklauso nuo to, kas yra valdymo komiteto narys. Tarkime, iki šiol buvo, atstovauja ministeriją tuometinis viceministras, dabartinis ministras Vytautas Markevičius. Jis labai domi-

si šia problema ir kaskart klausinėja, ir jeigu yra kažkokių problemų – mes bandoms spręsti kažkaip kartu. Tai čia labai priklauso nuo požiūrio, būtent valdžios, tarkim kiekvieno komponento. Jeigu yra suinteresuotumas – tai viskas greičiau vyksta. O jeigu ne – tai viskas ir stringa. 'Biurokratas' Nr. 5, 2001 m. vasaris.

Manychiau, kad viskas yra gerai su komponentų vadovų, su tuo žemesniu valdymo lygiu, nes tikrai reguliariai susitinkame ir aptariame visas problemas. O programos valdymas komiteto lygmenyje – čia jau gaunasi sudėtingesnis, ir tie susirinkimai, susitikimai ir sprendžiamieji darbai... retai vyksta susitikimai...". 'Biurokratas' Nr. 2, 2001 m. kovas.

Ir kitas dalykas <...> tardymo departamento vadovybės požiūris yra toks rezervuotas į šią problemą, nes tai yra papildomas darbo krūvis, nors jie ir taip tas nepilnamečių bylas tiria, jie niekur nuo jų nedings. Bet va tarkime, jeigu siunčiame pareigūnus apmokyti, turėtų būti lygiai tardytojų ir lygiai kriminalistų, bet kriminalistų visada būna visada dvigubai daugiau. 'Biurokratas' Nr. 7, 2001 m. balandis.

<...> toks man išpūdis susidaro, kad arba vadovai nepakankamai žino šią problemą, nors generalinio prokuroro pavaduotojas yra tiesiogiai šios programos kuratorius, tai jis tiesiogiai turėtų informuoti ir generalinį prokurorą. Arba vadovas šios institucijos ir žino apie tą problemą, bet jis gal galvoja, kad tai nėra taip svarbu ir yra kitose srityse prioritetai. Tai va čia problema, aš bijau kad mes galutinio tikslo savo komponente nepasieksim. 'Biurokratas' Nr. 3, 2001 m. vasaris.

Šiame kontekste galima pastebėti savotišką paradoksą. Tuomet kai biurokratai iškelia valdymo ir priklausomybės problemą kaip vieną iš reformos stabdžių, "minčių tankai" (pvz., Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, toliau NPLC), būdami atokiau nuo valdžios (t.y. būdami viešąja įstaiga), siekia tapti valdžios institucija arba, kitaip tariant, siekia valdžios:

R: galima interpretuoti taip, kad Augutis (pavardė pakeista) nori sau daugiau valdžios, bet galima interpretuoti ir taip, kad programos administravimas paskirtas Nusikalstamumo prevencijos centrui Lietuvoje, kuris yra viešoji įstaiga. Programą administruoja viešoji įstaiga, programą vykdo ministerija. Ką viešoji įstaiga ir joje dirbantis programos administ-

ratorius gali padaryt, jeigu ministerija viena arba viceministras man nepasirašo vieno popieriaus, man neatneša du mėnesius. Šitas klausimas irgi bus valdymo komitete iškeltas, kokiu būdu galima užtikrinti sėkmingesnę programos vykdymą suteikiant daugiau įgaliojimų programą administruojančiai institucijai.

I: Jūs (NPLC) turėtumėte būti valstybinė įstaiga?

R: Aš turiu... man yra tokios pareigos, kurių aš negaliu įvykdyti. Aš negaliu duoti privalomų nurodymų kitoms institucijoms, ir ne tik apie viceministrus kalbant. Kad ir pačiam paprasčiausiam tos ministerijos klerkui aš neturiu teisės duoti nurodymus. Galbūt valdymo komitetas galėtų priimti sprendimą, kad reikaluose, susijusiuose su nepilnamečių justicija ministerijos, kurios yra valdymo komitete atstovaujamos, nusikalstamumo prevencijos centro Lietuvoje nurodymus privaloma vykdyti. Galbūt jie taip galės priimt, nežinau. (Kalba netaisyta.) 'Minčių tankas' Nr. 1, 2001 vasaris.

Šiuo metu, Vyriausybei pritarus, klausimas, atrodo, bus sprendžiamas taip, kaip nori "minčių tankai", nes Nacionalinės nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programos projekte, kurį dar turi patvirtinti Seimas, apie NPLC rašoma: "Reorganizuotas centras pagal funkcijas gali būti Vyriausybės įstaiga (tarpšakinės kompetencijos požiūriu) arba didinant ministerijų atsakomybę, gali būti priskirtas ir Vidaus reikalų ministerijai".¹⁰ Šis procesas atspindi "minčių tankų" polinkį būti šalia arba viduje biurokratinėms struktūrom, turint tikslą koordinuoti ir reglamentuoti. Čia reikšminga yra Mannheimo (1929/1936; 118) išvalga, kad "esminė biurokratinio mąstymo tendencija yra siekimas politines problemas paversti administracinėmis".

Tačiau kitas klausimas: ar daugiau potencialo ir galimybių paveikti politikų sprendimus turintys "minčių tankai", skirtingai nei biurokratai, siekiantys ne tik paveikti sprendimus, bet taip pat ir padidinti savo įtakos sferas, nedaro tai reformos sąskaita? Suskaičiavus Nepilnamečių justicijos programos veiksmų plano priemones (iš viso 79 priemonės, apimančios Teismų ir advokatūros specializavimą, Policijos ir prokuratūros reorganizaciją bei pataisos įstaigų reformą, Vilniaus rehabilitacijos centro įsteigimą, Švietimo ir visuomenės informavimo kampaniją), daugiausia jų (67) buvo numatyta tose srityje,

kurias galima įvardinti kaip tam tikrų profesinių grupių profesionalizaciją¹¹ (tuo pačiu ir specializavimąsi), t.y. profesinių mokymų, tyrimų organizavimą. Šios sritys visų pirma yra naudingos valstybiniam (t.y. žinybiniam) „minčių tankams“ (pvz., Teisės institutui, NPLC), nepaisant to, kad valdžios funkcijų priskyrimas šioms institucijoms tik apsunks ir taip jau sunkiai jiems pakeliamą tyrimų našumą. Tai rodo, kad nepilnamečių justicijos programos prioritetai, formuojami ir „minčių tankų“, ir „biurokratų“, yra problemiški. Todėl Nepilnamečių justicijos reformos sprendimų priėmimo politika ir prioritetų formavimas labiausiai atspindi galios santykius ir nurodo tas visuomenės profesionalias grupes, kurios monopolizuoja įtakos sferas Nepilnamečių justicijoje. Šiame kontekste verta paminėti Christie (1994/1999; 98) žodžius: „nepaprastai išaugus šiuolaikinių valstybių administraciniam aparatui, neišvengiamas ir kitas pavojus: viešieji tarnai gali tapti savo pačių grupės tarnais, tenkinančiais pačių viešųjų pareigūnų interesus“.

2.3. Nepilnamečių justicija ir individuali karjera. Individualios karjeros projektas gali būti suprantamas kaip tam tikra profesinė veikla, kuri suteikia asmeniui statusą ir įtaką visuomenėje. Kaip jau buvo parodyta, nepilnamečių justicija tiems, kurie yra ištraukę į jos formavimo procesą, gali būti ir yra naudinga karjeros požiūriu. „Minčių tankai“ siekia įtvirtinti savo įtaką ne tik naudodami savo akademinį ir profesinį žinojimą, bet ir siekdami valdžios arba būdami arti jos. Geriausiu pavyzdžiu čia galėtų būti vienas iš Nepilnamečių justicijos reformos iniciatorių, Teisės instituto direktorius teisininkas dr. A. Dapšys. Jo straipsniai nepilnamečių justicijos tematika dominuoja Lietuvos teisinėje periodikoje. Dapšys dalyvavo rengiant daugelį Lietuvos įstatymų ir kodeksų, kuriant įvairias mokslines ir praktines programas. Šis teisininkas užaugino ir jaunąją kriminologų kartą, kuri šiuo metu intensyviai dirba nepilnamečių justicijos reformos srityje. Tai - A. Sakalauskas, V. Jatkevičius ir kt. Tačiau, kita vertus, A. Dapšys kartu yra ir Nepilnamečių justicijos reformos programos valdymo komiteto narys. Todėl ši reforma A. Dapšiui buvo integrali ne tik akademinės, bet ir politinės bei biurokratinės karjeros dalis.

Paklausus biurokratų, ar karjeros požiūriu jie ma-
to perspektyvų dirbti nepilnamečių justicijos srityje,

dažniausiai išgirstami tokie atsakymai: „Niekada apie tai nemaščiau“; „Tikrai niekada nesiejau savo ateities su šia sritimi“; „Na, kokios čia karjeros. Nematau čia jokių karjeros perspektyvų ar pan. Dirbam savo darbą ir tiek.“ Suprantama, kad valstybės tarnyboje dirbantiems klerkams ši sritis yra tik eilinė pareiga, ir jiems tai nėra tiltas į profesinės karjeros aukštumas. Tuo labiau, kad žemesnėse pareigūnų grandyse dirbantiems prokurorams, tardytojams, policininkams darbas su nepilnamečiais yra netgi „ne prestižo reikalas“:

I: Kai Jūs sakote, kad požiūris [į nepilnamečių justiciją] ne visų normalus, ką Jūs turite omenyje? Arba gal galite kokią nors situaciją papasakoti?

R: Na aš negaliu dėl visų kalbėti, aš kalbu apie savo instituciją.

I: Kokią instituciją?

R: Vidaus reikalų ministeriją ir policiją. Policija yra labai savarankiška palyginti su tuo, kas buvo prieš porą metų. Ir dabar aš, kaip komponento vadovė, susiduriu su problema. Dabar jau požiūris keičiasi. Bet anksčiau buvo taip: jeigu niekam netinki dirbti, nu tai su nepilnamečiais gali dirbti. Prestižo klausimas pagrindinis. Ta prasme, organizuoti nusikaltimai yra tam tikraprasme prestižas kriminalistui. Ten kokie nors narkotikai irgi yra prestižas. O va nepilnamečiai - tai tokia sritis, kur visų pirma daug daugiau darbo, sudėtingiau. O įvertinimo nėra. 'Biurokratas' Nr. 4, 2001 m. kovas.

Kadrų kaita teisėtvarkos institucijoje yra tikrai nemenka problema, todėl darosi aišku, kad vienas iš reformos aspektų turės būti ir karjeros žemesnėse grandyse klausimas, normalių darbo sąlygų užtikrinimas ir „prestižo“ atstatymas. Tačiau vėlgi problema glūdi tame sluoksnyje, kuris priima sprendimus. Tuo metu, kai tyrimams, mokymams ir stažuotėms, susijusioms su teisėjų ir advokatų specializacija bei Nepilnamečių ir šeimos teismų steigimu jau leidžiami tūkstančiai¹², nors dar iki galo nežinoma, ar bus steigiami šie teismai, ar ne, žemesnėse grandyse, pvz., nepilnamečių probacijos inspektoriai, kurie taip pat turi prižiūrėti dar ir lygtinai nu-teistus suaugusius, „neturi net popieriaus protokolams rašyti, jau nekalbant apie benzina transportui“¹³.

Trumpai reziumuojant reikėtų pasakyti, kad Feiringo (1998) analitinis modelis trijuose nepilnamečių justicijos formavimo lygiuose atskleidžia keletą

esminių momentų. Kriminologinis žinojimas, kurį formuoja nepilnamečių srityje dirbantys ekspertai, veikia politikos formavimą. Valstybė šiuo metu dar tik formuoja savo strategines užduotis ir prioritetus nusikaltimų kontrolės srityje ir nors politikos formavimo užduotis skiria savo karjera nesuinteresuotiems valstybės tarnautojams ir pareigūnams, tikėtina, kad nuo šiol nepilnamečių justicija įgaus valstybės socialinės gerovės statusą. Kaip rodo ekspertų interviu analizė, tai buvo pasiekta toli gražu ne be ekspertų ir ypač „minčių tankų“ pagalbos. Ekspertai, manipuluodami savo akademinio žinojimu, neformaliai dalyvaudami sprendimų priėmimo procese ir siekdami įtakos bei valdžios, sugeba suaktyvinti reformos tempus. Personalijų klausimas, kuris visada bus svarbus socialinių reformų istorijoje (Dahl 1985), rodo, kad nepilnamečių justicija kaip valstybės ideologija Lietuvoje yra įteisinama įtakingų žmonių dėka. Kita vertus, visa tai sukelia ir kai kurių problemų.

3. Kriminologijos klausimas ir Nepilnamečių justicijos formavimo problemos

Siekiant išsiaiškinti nepilnamečių justicijos reformos peripetijas, svarbu yra suvokti keletą probleminių aspektų. Pirmia, ekspertų ir ypač tų, kurie yra susiję su kontrolės ir kriminalinės justicijos sistema, rašytinė ir žodinė kalba gali būti labai apgaulinga, nes kabinetiniai biurokratai labai dažnai prastai suvokia tai, kas iš tikrųjų vyksta praktikoje (Cohen 1985; 11). Kad tokia perspektyva yra visiškai įmanoma, patvirtina ir tas faktas, kad vienas iš informantų, atsakingas už vieną iš nepilnamečių justicijos reformos sričių, net nebuvo girdėjęs apie jokią reformos koncepciją. Antra, tyrimai, kuriuos ekspertai atlieka arba naudoja formuojamai politikai pagrįsti, nėra fundamentalūs, jie yra daugiau aprašomojo arba taikomojo pobūdžio. Ši situacija gali būti paaiškinama tuo, kad kriminologinių tyrimų, kurie keltų teorinius ir metodologinius klausimus nepilnamečių justicijos srityje, šiuo metu Lietuvoje yra atliekama mažai, arba jie iš viso nevykdomi. Todėl ekspertai daugiausia naudojami statistiniais duomenimis apie nusikaltimus ir jų kontrolę, kurie yra kaupiami valstybės tarnybose (pvz., policijų suvestinės, ministerijų, žinybinių institutų ataskaitos).¹⁴

3.1. Nepilnamečių justicijos reformos retorikos ir praktikos klausimas. Kaip rodo Coheno (1985) ir Kelly (1992) studijos, nusikaltimų kontrolės politikos ir reformų retorika ir praktika labai dažnai skiriasi. Šiame kontekste retorika yra suprantama kaip rašytinė arba žodinė kalba, kuri gali būti suprantama kaip tam tikra idėjų sistema, susijusi su nepilnamečių kontrole.¹⁵ Kadangi ši sąvoka atspindi tam tikrą ideologiją, kuri labiau sietina su požiūriais ir įsitikinimais negu faktais, esminė retorikos funkcija yra įtikinti klausytoją (skaitytoją) iškeliamų idėjų pagrįstumu ir jas racionalizuoti (Kelly 1992: 2). Praktikos (kaip realybės) sąvoka yra dar sudėtingesnė. Neįmanoma atrasti vienos tikrosios realybės ir kiekvienas bandymas aprašyti realybę yra tik jos interpretacija, todėl ir ši analizė pretendavo ne atsakyti į klausimą, kas iš tiesų vyksta, o veikiau paaiškinti procesus, kurie tikriausiai vyksta šios reformos kontekste.

Neatitikimas tarp Lietuvoje atsirandančios retorikos ir praktikos nepilnamečių justicijos reformos kontekste yra beveik akivaizdus. Jau vien tik peržvelgus pagrindinius Nepilnamečių justicijos reformos dokumentus – Nepilnamečių justicijos tyrimą, koncepciją, programą ir veiksmų planus, programos dviejų metų veiklos ataskaitas, - aiškėja tam tikri nesusipratimai. Vienas iš esminių šios reformos koncepcijos principų yra naujų baudžiamojo poveikio priemonių, t.y. alternatyvų kriminalinėms bausmėms ir laisvės atėmimui (probacija, kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymo institutas, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės bei kitos individualizuotos į pagalbą nepilnamečiams orientuotos auklėjimo priemonės) kūrimas.¹⁶ Interviu duomenų analizė leidžia manyti, kad šį principą pripažįsta ekspertai, nes ne vienas iš jų dalyvavo atliekant šį tyrimą ir rengiant minėtus dokumentus. Tuo labiau, kad visi į tyrimo atranką patekę ekspertai artikuliavo naujas vertybes ir nepilnamečių nusikaltimų kontrolės principus:

Mes, teisininkai, puikiausiai žinome, kad tai [laisvės atėmimas] yra paskutinis atvejis griežtint priemonės, paskutinė priemonė.” ‘Minčių tankas’ Nr. 1, 2001 m. vasaris.

Bausmių politika turėtų būti orientuota į nepilnamečių reabilitavimą ir grąžinimą į visuomenę švelnesnėmis priemonėmis. Nes įkalinimo įstaigose teigiamų dalykų vis tiek neišmoks. ‘Minčių tankas’ Nr.5, 2001 m. kovas.

Programos tiesioginis tikslas yra recidyvinio nusikalstamumo prevencija, t.y. sudaryt tokias sąlygas pasitaisymui, kad dingtų sąlygos, sąlygojančios pirmojo nusikaltimo padarymą, t.y. ne tiek baudimas, bet perauklėjimas, padėjimas, išgydymas, atvedimas į doros kelią, jeigu taip galima išsireikšti <...>. (Kalba netaisyta.) 'Biurokratas' Nr. 5, 2001 m. vasaris.

Todėl nenuostabu, kad tiek koncepcijoje, tiek ir jos pagrindu sukurtoje programoje esminis reformos tikslas yra tobulinti pagalbą vaikams ir jaunuoliams, padariusiems nusikaltimus ir kitus teisės pažeidimus, pagalbą, kuri yra grindžiama ne tik nepilnamečių pataisos įstaigų reforma ir probacijos įteisinimu, bet ir svarbiausia alternatyvių laisvės atėmimo bausmių sistemos sukūrimu ir įgyvendinimu.¹⁷ Tačiau kruopščiai išanalizavus visų programos komponentų veiksmų planus bei veiklos atskaitas matyti, jog apie alternatyvias bausmes ir jų kūrimo bei įgyvendinimo perspektyvas nėra net užsimenama. Probacijos sistemos kūrimas taip pat primetamas visiškai kitam, bet ne nepilnamečių justicijos programos projektui.¹⁸ Ekspertų atsakymai į mano pateiktą klausimą apie šiuos nesklandumus rodo, kad situacija yra tikrai sudėtinga, kalbant apie oficialiąją retoriką ir jos neatitinkančią praktiką:

I: O dabar galbūt truputį skausmingas klausimas. Aš skaičiau Jūsų veiklos atskaitas, bet, pavyzdžiui, ten apie alternatyvas [kriminalinių bausmių] nėra nė žodžio. Kaip Jūs paaiškintumėte tokį faktą? Nes problema pagal koncepciją – tai tikrai aktuali, bet šito dalyko aš neradau nei programos veiksmų plane, nei veiklos atskaitoje, niekur, išskyrus vieną dalyką apie tai, kad TV3 apie alternatyvas padarė klipą.

R: Ne TV3, ten kiti padarė. Padarė Žmogaus teisių centras.

I: Nesvarbu.

R: Čia grynai techninis dalykas. Čia nieko skausmingo nėra. Pas mus programą įgyvendina septyni komponentai, tarp kurių nėra vienas nėra atsakingas už alternatyvų praktinį įgyvendinimą. Alternatyvos galės būti įgyvendinamos tik tada, kai jos atsidurs teisės aktuose <...> Čia grynai techninis dalykas, kadangi tos alternatyvos nėra tiesioginis darbas, programą įgyvendinančių institucijų. Tai yra darbas tų institucijų, kurios tiesiogiai tos programos nekoordinuoja ir negauna pinigų iš Jungtinių Tautų už tai. (Kalba netaisyta.) 'Minčių tankas' Nr. 1, 2001 m. vasaris.

Atsakydamas į beveik identišką klausimą panašiai argumentavo ir kitas ekspertas:

R: Jo, ta prasme, manyčiau, teisingas yra pastebėjimas, geras. Tiesiog tos alternatyvos, tarkim iš tiesų kurios buvo akcentuojamos kuriant koncepciją galbūt neatsispindi taip tiesiogiai pačioj programoj. Bet iš esmės jos yra kaip... turimas jų kontekstas. Reformuojant teisės aktus ir kuriant naujus teisės aktus – tai, be abejo, kad naujajame baudžiamajame kodekse tų alternatyvų būtų kuo daugiau ir kad jas būtų galima įgyvendinti sėkmingai. Ir tai, tarkim, yra įtvirtinta, ir, tarkim, nors tai ir programoje nėra pabrėžiama, kad tai turi būti, bet tai yra kaip ir savaime suprantamas dalykas, ta prasme jau pačioj programoj nelabai reikia įgyvendinti, nelabai reikia įtvirtinti. <...> Tai, viena vertus, iš tiesų tos alternatyvos nėra akcentuojamos, bet, kita vertus, jos visą laiką yra tas kontekstas, jos visą laiką yra, jos yra tarp eilučių, taip sakant... (Kalba netaisyta.) 'Minčių tankas' Nr. 3, 2001 m. kovas.

Jeigu šių alternatyvų dar nėra net teisės aktuose, tai kyla klausimas, ką veikia ekspertai, atsakingsi už programos koncepcinį planą. Tačiau mano žiniomis alternatyvos naujajame BK jau yra.¹⁹ Neparengtas tik jų įgyvendinimo mechanizmas, todėl stebėtina keista, kodėl iki šiol delsiama jį parengti arba bent jau paruošti laikiną specialią programą, pagal kurią alternatyvių bausmių praktika užsiimtų nevyriausybinės organizacijos, kurios Vakaruose šioje srityje sėkmingai įgyvendina "reformą iš apačios" (žr. Sakalauskas 2000a). Kaip matoma, ekspertai, nuo kurių tikriausiai priklauso ir politiniai sprendimai, dažnai deklaruoja vienus prioritetus (t.y. koncepcijose ir programose), tačiau kai juos reikia įgyvendinti, pasirenkami visai kiti prioritetai, anot vieno eksperto, "atsižvelgiant į situaciją". Šios sąlygos iš pirmo žvilgsnio atrodo gerai žinomos, bent kiek susidūrus su biurokratine sprendimų priėmimo procedūra, kuomet lemiamą žodį taria ne valstybės tarnautojai ir specialistai, bet dažnai apskritai situacijoje labai prastai besigaudantys politikai. Kita vertus, tai rodo ir pačių ekspertų retorika, neatitinkanti praktinių veiksmų.

Pateiktas pavyzdys apie esminio reformos klausimo deklaracijas leidžia spėti, kad nėra taip sudėtinga įrodyti, jog ekspertai (jau nekalbant apie politikus) neretai kalba viena, o daro kita. Jeigu jau esminiai reformos klausimai nėra sprendžiami reformos programos rėmuose, tai klausimas dėl re-

formos prioritetų tampa iš tiesų ne retorinis. Ato-trūkis tarp politikos (oficialios retorikos) ir praktikos kaip esminė nepilnamečių justicijos reformos problema pareikalau dar ne vienos studijos ir mokslininkų pastangų. Tačiau tokie tyrimai galės būti įgyvendinami tuomet, kai nusistovės pagrindinės šios politikos gairės ir išgalios pagrindiniai įstatymai, nes dabartiniame teisės aktų nuolatinės kaitos ir inovacijų kontekste, kai institucinės arba infrastruktūros reformos (įgyvendinimo mechanizmai) atsilieka, neišaiškinti, kaip suprasti politiką.

3.2. Tyrimais pagrįsta politika ir sprendimų priėmimas. Visų pirma, reikėtų paaiškinti, kodėl ši analizės tema atsiranda būtent nepilnamečių justicijos reformos ir jos formavimo problemų dalyje. Kaip jau buvo minėta, tyrimai yra geras instrumentas ir netgi ginklas paveikti politinių sprendimų eigą. „Minčių tankai“ visada naudojami šiuo ginklu, kai tik gali arba kai nebelieka jokių kitų įtikinėjimo būdų. Neįmanoma paneigti ir nuvertinti fakto, kad tokiu būdu „minčių tankai“ labai suaktyvina reformos tempus. Tačiau alternatyvų klausimas, kuris nėra sprendžiamas iš esmės, parodo, kad daugiausia problemų yra susiję su reformos prioritetais, kuriuos nustato politikai pasitelkdami būtent ekspertus. Tai leidžia abejoti ir tyrimų, kuriais naudojasi ekspertai, kokybe.

Todėl šiame kontekste norisi paminėti vieną aktualią problemą. Dobryninas ir Skapcevičius, įvertinę kriminalinės justicijos problemas Lietuvoje, daro išvadą, kad „radikali teisinės reformos eiga remiasi ryžtingu vakarietiško modelio elementų implantavimu. Vyrauja praktiniai sprendimai, todėl kyla abejonių, ar tikslinga formuoti kriminalinės justicijos politiką, kuri nebus paremta moksliniu pačios Lietuvos procesu įvertinimu bei reformatoriškais sprendimais“ (cit. iš Dobryninas *et al.* 2000; 120, kursyvas mano). Kad toks pastebėjimas nėra iš piršto laužtas, rodo ir nepilnamečių justicijos atvejis. Tačiau vis dėl to situacija bent jau šioje srityje nėra tokia problemiška.

Visi ekspertai kalbėjo apie atliekamų tyrimų vertę, pabrėždami Lietuvoje pradedančią išsigalėti praktiką, kad prieš priimant sprendimus yra atliekami įvairūs tyrimai: „Prieš pradėdant mūryti reabilitacijos centrus ir pan. daromi tyrimai“; „Praktiškai be šitų tyrimų rezultatų negalima spręsti, kiek reikėtų speciali-

zuotų prokurorų ir kokių padalinių reikėtų prokuratūroje“. Todėl galima pabrėžti, kad tyrimų atliekama daug, jie yra pradėdami orientuoti į ateitį ir planuojamus įgyvendinti modelius, t.y. ne tik retrospektyviai įvertinant reakciją į nusikaltimus ir egzistuojančias intervencijas, kaip būta anksčiau. Pastaruoju metu straipsnių nepilnamečių justicijos tematika lietuviškuose periodiniuose teisininkų leidiniuose pasirodo vis daugiau (žr.: Dapšys 1998, Jatkevičius 1999 a ir b, 2000, Sakalauskas 2000 a, b ir c, Michailovič 1999, 2000, Piliponytė 2000, Vileikienė 2000). Taip pat reikėtų paminėti neseniai apgintas daktaro disertacijas (Michailovič 2001, Jurgelaitienė 2001), kuriose taip pat keliama nepilnamečių justicijai aktualūs klausimai. Tačiau netgi ir šių daktaro disertacijų paskutiniuose puslapiuose galima rasti rekomendacijų, kurios labiau primena įvairių valdžios institucijų sprendimų projektus (pvz., kai yra kuriami konkrečių įstatymų straipsnių projektai). Tai rodo, kad netgi ir akademinė kriminologija Lietuvoje labai dažnai siekia išspręsti įstatymų leidybai aktualius praktinius baudžiamosios teisės reformos klausimus. Tokią situaciją galima paaiškinti tuo, kad reformos kontekste politikams iškykla labai daug praktinių klausimų, arba, kitaip tariant, augant kriminologinių tyrimų poreikiui akademinė bendruomenė nelieka nuošalyje, o tai irgi yra sveikintina.

Kita vertus, reikia pasakyti ir tai, kad Lietuvoje dominuoja administracinė kriminologija, o sociologinė arba teorinė kriminologija dar nėra pakankamai institucionalizuota. Vilniaus universitete kriminologijos disciplina atsirado tik prieš keletą metų, kai Socialinės teorijos katedroje buvo įkurta kriminologijos magistrantūra. Tačiau šios kriminologijos absolventams bus sunku konkuruoti su senas kriminologijos tradicijas puoselėjančiu Lietuvos teisės universitetu (buvusia Policijos akademija), kuriame jau daugelį metų buvo plėtojama teisinė ir administracinė kriminologija. Kitas sovietmečio reliktas – Teisės institutas prie Teisingumo ministerijos, kuris atlieka ministerijų ir kitų valdžios institucijų užsakomuosius kriminalinės justicijos srities tyrimus, taip pat įtvirtina administracinės kriminologijos tradicijas Lietuvoje.

Problema yra ta, kad dauguma administracinės kriminologijos tyrimų, išskyrus jau minėtą *Nepilnamečių justiciją* ir dar keletą atvejų²⁰, yra neskelbiami ir neįvertinti nusėda biurokratų stalčiuo-

se.²¹ Tokie tyrimai yra kaupiami valstybės administracijoje, bet jų paskirtis yra tarnauti tam tikriems biurokratiniais tikslams ir jų manipuliacijoms. Pasitikint vien tik šiais tyrimais valstybės politiką formuojančiųjų žinios yra ribojamos reikšmių, kurias statistiniams duomenims suteikia oficiali registravimo sistema (pvz., Statistikos departamentas prie LR arba įvairių vyriausybės tarnybų kriminologinės automatizuotos statistikos duomenų bazė, viešai prieinama internete -<http://www.nplc.lt/stat/stat.htm>). Administracinės kriminologijos tyrimuose sukaupta daug apžvalginės medžiagos, pagrįstos statistine ir teisine duomenų analize, tačiau fundamentalių ir įvairiais teoriniais modeliais pagrįstų kokybinių tyrimų apie nepilnamečių justiciją, išskyrus jau minėtą Dobrynino (2001) studiją, Lietuvoje beveik nėra.²²

Iš visos pateiktos analizės galima kelti tradicinį politikos analizės klausimą: *Qui bono?* Kas laimi arba kam yra naudinga tokia tyrimais pagrįsta politika? (plačiau apie tai žr. Heberton ir Spencer 2001). Labiausiai viso šio tyrimo metu man įstrigęs momentas yra tas, kad tyrimus atlieka tie patys asmenys, kurie turi arba siekia galingos sprendimų priėmimo procedūroje, o tai leidžia abejoti tuo, kad tyrimų rezultatai yra naudingi tik nepilnamečių justicijai, kaip valstybės socialinės gerovės projektui. Patyrinėjus tyrimo antrinius duomenis, į akis krinta faktas, kad visuose su nepilnamečių justicija susijusiuose tyrimuose ir politikos formavimo valdymo ir administravimo bei darbo grupių lygyje dominuoja tos pačios keturios arba penkios teisininkų pavardės. Jeigu tyrimus užsako (t.y. finansuoja) ir vyk-

do tie patys asmenys, klausimas gali būti keliamas ne tik apie tokių tyrimų nepriklausomybę, bet ir apie korupcijos galimybę. Tai tikriausiai nieko nestebina valstybėje, kurioje profesionalius kriminologus galima ant rankos pirštų suskaičiuoti, o gausiai Atviro Lietuvos fondo finansuojamus “Baudžiamosios teisės” vadovėlio tritomius rašo Konstitucinio teismo pirmininkas, Prezidento patarėjas teisės klausimais bei Teisingumo viceministras, neretai savo tekstuose nepamirštantys nuorodų į jau naftaliniu dvelkiančią sovietinę kriminologijos literatūrą ir netgi “Socialistinę teisę” (žr. Abramavičius et al. 1996, 1998, 2000, 2001). Tai rodo, kokiomis priemonėmis yra įtvirtinama baudžiamosios teisės ideologija Lietuvoje.

Žinant, kad artėja dar vienas reformos etapas – nepilnamečių ir šeimos teismų steigimo reikalingumo ir įgyvendinimo tyrimai, vertas pasidomėjimo būtų klausimas apie ‘tinklų visuomenę’, kuri išskėlė Castells (2000), o retoriškai klausė ir viena iš ekspertų: “Įdomu, kodėl teisininkai labai nemėgsta, kai kišamasi į jų sritį”? Iš šio klausimo išplaukia ir kitas: ar tokie teismai šiais ekonominių nepriteklių laikais yra tikrai reikalingi ir ar ne racionalesnė būtų tik atskirų teisėjų specializacija, turint omenyje, kad ateityje, kaip teigiama *Nepilnamečių justicijos Lietuvoje* tyrimo ataskaitoje, “svarbiausią vaidmenį turi vaidinti alternatyvios baudžiamojo poveikio priemonės, probacija, kaltininko ir nukentėjusiojo susitikimo institutas ir jos pozityvus išsprendimas *ikiteisminėse institucijose* bei kitos į pagalbą nepilnamečiams ir jų auklėjimą orientuotos priemonės” (kursyvas mano)²³.

Išvados

Nepilnamečių justicijos reformos kūrimas ir įgyvendinimas yra dalis visos teisinės sistemos pertvarkymo, todėl daugeliu atvejų jos sėkmė darosi priklausoma nuo to, kokiais tempais bus tobulinama ne tik visa teisinė ir teisėtvarkos sistema (policija, teismai, prokuratūra), bet ir jos įgyvendinimo mechanizmas, ir tik tuo atveju, jeigu bus sudaromos karjeros ir profesinio tobulinimosi galimybės, visuose lygiuose įtraukiant ir nepriklausomus kriminologijos tyrimus, kuriuos pajėgūs atlikti tik mokslininkai, nesusiję su valdžios institucijomis. Ki-

ta vertus, sunkiomis ekonominėmis sąlygomis vykstanti kriminalinės justicijos reforma labai priklausys nuo aiškių ir realių kriminalinės justicijos politikos kriterijų, aiškaus conceptualumo ir prioritetų, kurie iki šiol buvo pagrindiniai ir visos teisinės reformos (A. Dobryninas ir V. Skapcevičius 2000; 118-120) ir Nepilnamečių justicijos plėtros pirminio etapo stabdžiai. Ar galima teigti, kad nepilnamečių kriminalinės justicijos pertvarkymas iš represinės į humanišką (ne į baudimo, bet į reintegracijos principais pagrįstą) sistemą turi aiškų

konceptinį pamatą, žinant, kad tuo metu, kai vis daugiau pagrindinėmis bausmėmis nuteistų nepilnamečių (nuo 37% 1996 m. iki 75% 1999 m.) buvo atidėtas bausmės vykdymas²⁴, o probacijos tarnybų, alternatyvių bausmių ir reabilitacinės socialinės pagalbos mechanizmas dar nėra pradėtas įgyvendinti? Ar tai nėra viena iš nepilnamečių nusikaltimų skaičiaus pastaraisiais metais augimo priežasčių ir ar toks delsimas yra naudingas sunkiai naujovės įsileidžiančiai penitencinei sistemai? Galima tik abejoti.

Nepilnamečių justicijos reformos atvejis rodo, kad istoriškai susiformavęs kriminologinio žinojimo santykis su valdžia išlieka reikšmingas posovietinėje visuomenėje. Lietuvoje egzistuoja glaudus santykis tarp administracinės kriminologijos ir valdžios

Išnašos

¹Pasak M. P. Šaulausko (cit. iš Dobryninas et al. 2000:17), „<...> institucionalizacija – tai formaliai sankcionuotų ir neformaliai palaikomų socialinių darinių bei procedūrų (t.y. institucijų ir jų dėmenų), vienaip ar kitaip atitinkančių *naujai* artikuliuotas vertybes ir principus, įdiegimas ir įsitvirtinimas” (kursyvas mano).

² Buvo apklausti ekspertai iš šių institucijų: Teisingumo ministerijos, Vidaus reikalų ministerijos, Kalėjimų departamento prie TM, Generalinės prokuratūros, Švietimo ir mokslo ministerijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Nusikalstamumo prevencijos centro Lietuvoje, Teisės instituto, Kauno nepilnamečių auklėjimo ir darbo kolonijos, Lietuvos žmogaus teisių centro. Informantų priklausomybė institucijoms šiame darbe nėra nurodoma siekiant anonimiškumo.

³ Nepilnamečių justicijos politikos formavimas ir reformos eiga yra susijusi su keletu pagrindinių etapų, kurie išryškėjo iš pirmųjų interviu ir sniego gniūžtės metodu buvo toliau kategorizuojami kituose interviu. Šios trys klausimų grupės sudarė pusiau-struktūruoto interviu modelio pagrindą. **Pirma**, reformos koncepcija buvo suformuota atlikus *Nepilnamečių justicijos situacijos analizę*, kuri tampa pagrindiniu išeities tašku formuluojant reformos koncepcinius ir strateginius uždavinius ir prioritetus, todėl pastaroji pasitarnavo kaip antrinis šaltinis atsakymui į klausimą: koks kriminologinis žinojimas yra konstruojamas, kaip yra suvokiama nepilnamečių ‘kriminogeninė situacija’? **Antra**, *Nepilnamečių justicijos reformos koncepcija*, kurioje išdėstyti esminiai reformos principai ir nuostatos ir kuri šiuo metu jau yra įgyvendinamos Nepilnamečių justicijos programos pagrindas, buvo taip pat geras taikinyis ieškant atsakymų į klausimus: ne tik kaip yra formuojami prioritetai, bet ir kokie faktoriai lemia vienos ar kitos problemos sprendimų būdus ir kaip tie sprendimai yra priimami. Tuo metu, kai pirmieji du klausimai yra glaudžiai susiję su

institucijų, nes kriminologija kaip akademinė disciplina dar nėra pakankamai institucionalizuota. Kita vertus, kriminologų-ekspertų įtaka baudžiamosios teisės reformos ir baudžiamosios politikos formavimo procese nėra vien tik neigiama. Atsisakius žinybinių mokslo įstaigų prie valdžios institucijų ir stiprėjant mokslinių tyrimų autonomijai, akademinės bendruomenės dalyvavimas viešojo administravimo srityje ir priimant sprendimus gali ne tik paspartinti ir suaktyvinti socialinės kaitos tempus, bet ir pasitarnauti kaip reikšmingas valdžios ir biurokratijos kontrolės instrumentas. Tačiau jeigu kriminologiniai tyrimai kels tik tuos klausimus, kurie reikšmingi politikos plėtotei arba naudingi valdžios sprendimams pateisinti, kriminologijai išlieka grėsmė taip ir likti tik valdžios įrankiu.

pagrindiniu nepilnamečių justicijos (taip pat ir teoriniu) uždaviniu: kokia turi būti reakcija į nepilnamečių nusikaltimus, kuris yra atskleidžiamas pasitelkiant ekspertų retorikos ir naratyvų analizę? **Trečiasis** klausimas yra labiau orientuotas į praktiką. *Nepilnamečių justicijos programa* ir atskirų jos komponentų priemonės ir veiksmų planas atspindi tai, kas yra realiai daroma siekiant įtvirtinti naują teisinę bazę ir reformuoti institucijas.

⁴ Todėl galima teigti, kad vis dažniau politinį svorį ir visuomenės palankumą nusikaltimų kontrolės ir prevencijos srityje įgauna tie politikų sprendimai, kurie yra netiesiogiai susiję su žiniasklaidos diletantiškumu, stereotipiniu požiūriu į socialines problemas ir politiškai angažuotos informacijos sklaida. A. Dobryninas (2000) pateikia nesenai jau klasikiniu žiniasklaidos poveikio valstybinėms institucijoms pavyzdžiu tapusią situaciją, kai 2000 m. vasarą Lietuvos spauda sukėlė spontanišką kampaniją prieš nepilnamečių narkomaniją, kuomet į narkotikų skandalą įsitraukė žymaus politiko dukra. Šios sensacijos atgarsius buvo galima išvelgti ir R. Pakso vyriausybės mėginimuose įvesti priverstinius mokinių testavimus mokyklose bei stebėtinai dosniai finansuojamos Nacionalinės narkotikų kontrolės ir prevencijos programos priemonėse.

⁵ Projekto sąvoka yra suprantama kaip “strategija ir tikslai, kurių siekia tam tikra grupė, bet jie nebūtinai turi būti aiškūs visiems grupės nariams (netgi labiausiai motyvuotiems)”. “Projektas” sociologiškai pabrėžia “koherentiškumą ir suderinamumą, kurie gali būti suprantami *ex post facto* netgi tarpusavyje nesusijusių veiksmų eigoje” (Larson, cit. iš Feiring 1998; 13).

⁶ Interviu su vienu ekspertu (kalba netaisyta): “I: Norėčiau paklausti apie iniciatyvą. Kiek suprantu, reformos iniciatyva kilo iš Jungtinių Tautų Vystymo programos Lietuvoje, ne iš Vyriausybės?
R: taip, vyriausybė, taip, aišku, visai nesirūpino, bet iniciatyva

– tai, aišku, sunku pasakyti. Sakykim, kaip jinai, iš kur atėjo. Ta prasme, pati pirmą reformos koncepciją dar buvo parengta dar 1990m., ją parengė mūsų instituto direktorius Antanas Dapšys. Buvo aišku, kad reikia tą sistemą reformuoti, nes sena sistema išgriaunama, panaikinama, ir buvo aišku, kad sistema grūbia, o naujos nelabai yra. Tiesiog taip išėjo, kad institutas daug bendradarbiavo su JT, JTVP ir tiesiog sutapo interesai. Aišku, kad buvo ir JTVP iniciatyva, bet, tarkim, be to įdirbio, kuris buvo [Teisės] institute, tai aš nemanau, kad, tarkim, būtų buvę kažkas kitaip, ta reforma būtų sėkmingai įgyvendinama. Ta prasme, taip sutapo, kad iniciatyva buvo abipusė, JT parėmė tai finansiškai ir ši reforma įgavo vis didesnę pagreitį.”

“Aišku, reikia priminti, kad Vyriausybė savo nutarimu pritarė tik pačiai programai (veiksmų planui), todėl iš dalies, galima sakyti, pritarė ir pačiai reformos koncepcijai. Tačiau faktas, kad pinigų programos rengėjai gauna tik iš tarptautinių organizacijų, tikriausiai rodo, kad valstybės politikams nepilnamečių justicijos problema nėra tokia aktuali. Pasak vieno eksperto, iki šiol nėra žinoma, ar 2002 m. biudžete atsiras lėšų šios programos finansavimui.

“Viename interviu ekspertas teigė, kad vieno nepilnamečio kolonijoje išlaikymas, suskaičiavus visus išlaidas (maitinimą, darbuotojų atlyginimus, remontus *etc.*), prilygsta vienos nakties penkių žvaigždučių viešbutyje kainai (taip pat žr.: Christie 1994/1999).

“Apie “minčių tankų” sąvoką galima paskaityti W. Parsonso (1997/2001) knygoje. “Minčių tankų” pobūdis, pasak jo, yra labai įvairus. Jie gali būti “akademiniški” ta prasme, kad skelbia darbus. Tačiau jie gali būti ir visiškai “ideologiniai”, t.y. jie gali būti suskirstomi pagal pavaldumą arba sugebėjimą atlikti nepriklausomus “fundamentaliuosius” tyrimus – valstybiniai ir nevalstybiniai. Teisės instituto kaip valstybinės organizacijos, t.y. žinybinio instituto, užsiimančio sprendimų priėmimo tobulinimo klausimais ir priklausomo nuo Teisingumo ministerijos, ekspertai šiuo aspektu yra ideologiniai “minties tankai”.

¹⁰ <http://www.vrm.lt/nuorodos/dokprojekt39.htm> p. 6

¹¹ *Profesionalizacijos sąvokos reikšmė gali būti interpretuojama įvairiai. Šiame kontekste norima pabrėžti, kad “profesionalizacija dažniausiai reiškia garantiją, kad tam tikroje srityje darbas bus atliekamas gerai, tačiau ji taip pat rodo, kad mažiau dėmesio bus skiriama vertybių sistemai, įprastam sveikam protui.”* (Christie 1994/1999; 167).

¹² Nepilnamečių justicijos programos Teismų ir advokatūros specializavimo komponente šiam tikslui 2000-2002 m. yra numatoma skirti 400 tūkst. Lt.

(žr. <http://www.nplc.lt/nj/dokumentai/teismu%20planas.htm>)

¹³ Iš pokalbio su vienu ekspertu.

Literatūra:

Abramavičius A., Čepas A., Drakšienė A., Nocius J., Pavilonis V., Prapiestis J., Švedas G. (1996) *Baudžiamoji teisė*, I leidimas Vilnius: Eugrimas;
Abramavičius A. et al. (1998) *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis*, Vilnius: Eugrimas;

¹⁴ Žr., pvz.: Nepilnamečių justicija Lietuvoje (1998), Dapšys (1994, 1998), Babachinaitė ir Dapšys (1999) ir kt.

¹⁵ Pavyzdžiui, oficialioji retorika gerai atsispindi įvairiose valstybinės programose, tarp jų ir Nepilnamečių justicijos programoje, koncepcijoje, kurią rengė daugelis valstybės pareigūnų ir mokslininkų. Retorika apie nepilnamečių justiciją gerai atsispindi tyrime “*Nepilnamečių justicija Lietuvoje*”, kurį finansavo nepriklausoma UNDP (Jungtinių Tautų vystymo programa) ir atliko Teisės institutas.

¹⁶ *Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcija*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos centras, 1998 m. p. 28 (<http://www.nplc.lt/lit/lit10.htm>).

¹⁷ *Nepilnamečių justicija Lietuvoje* (1998) Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos centras Lietuvoje ir Teisės institutas, p. 96 (kurią taip pat galima rasti Nusikalstamumo prevencijos centro Lietuvoje interneto svetainėje <http://www.nplc.lt/nj/>); *Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcija*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos centras, 1998 m., p. 9 ir 14 (<http://www.nplc.lt/lit/lit10.htm>); Nepilnamečių justicijos programa p. 4 (patirtinta LRV nutarimu), iš <http://www.nplc.lt/lit/lit9.htm>; taip pat žr.: Jatkevičius (1999; 6).

¹⁸ Šį projektą, padedant Kanados ir Švedijos vyriausybėms, vykdo Teisingumo ministerija.

¹⁹ Naujas Baudžiamasis kodeksas, 82-90 str. (patvirtintas 2000 m. rugsėjo mėn. 26d. įstatymu Nr. VIII-1968, galima rasti <http://www.nplc.lt/nj/dokumentai/bk.htm>; taip pat žr.: Jatkevičius (2000).

²⁰ Žr., pvz.: Vileikienė ir Gečienė (1999); *Nepilnamečiai, padarę sunkius nusikaltimus: psichologiniai ir socialiniai ypatumai* (2000).

²¹ 2001 m. kovo mėn. Iankiausi Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje, kurioje buvo pristatomas “sociologinis” tyrimas “Smurtas ir prievarta prieš vaikus”, kurį ministerijos užsakyta atliko UAB “Spinter”. Buvau “pritrenktas” dvi tomės ataskaitos (apie 400 psl.) teksto, kurį sudarė vos 3-4 psl., nes visa kita buvo statistinė medžiaga, pateikta SPSS lentelių pavidalu. Tai rodo, kokią galią biurokratijoje turi skaičiai ir kaip neatsakingai valstybės tarnautojai žiūri į tyrimų kokybę ir valstybės lėšas.

²² Šiame kontekste reiktų išskirti Dobrynino studiją (2001) *Virtuali nusikaltimų realybė*, kurioje autorius išsamiai ir visapusiškai analizuoja žiniasklaidos ir nepilnamečių justicijos santykio problemas.

²³ *Nepilnamečių justicija Lietuvoje* (1998) Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos centras Lietuvoje ir Teisės institutas, p. 96.

²⁴ Pagal Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro duomenis (<http://www.nplc.lt/stat/tei/tei4.htm>).

Abramavičius A. et al. (2000) *Baudžiamoji teisė: Specialioji dalis 2t.*, Vilnius: Eugrimas;

Abramavičius A. et al. (2001) *Baudžiamoji teisė: Specialioji dalis 2t.*, Vilnius: Eugrimas;

Babachinaitė G. ir Dapšys A. (1997) *Juvenile Delinquency*.

- The Final Report. Vilnius: Institute of Law;
- Bourdieu P. (1988) *Homo Academicus*, Stanford: Stanford University Press;
- Castells M. (2000) "Materials for an explanatory theory of the network society" in *The British Journal of Sociology*, Vol. No.51 Issue 1 (Jan/Mar 2000) p. 5-24;
- Christie N. (1994/1999) *Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. Į Gulag vakarų stiliumi*, Vilnius: Eugrimas (ALK);
- Christie N. (1997) "Four blocks against insight: notes on the oversocialization of criminologists" in *Theoretical Criminology* Vol. 1 (1) p. 12-23;
- Christie N. (1998) "Roots of a Perspective" in *Thinking about Criminology*, London: UCL Press;
- Cohen S. (1981) "Footprints on the Sand: A Further Report on Criminology and Sociology of Deviance in Britain" in M. Fitzgerald M et al. (ed.) *Crime and Society*, London: Routledge and Open University Press;
- Cohen S. (1985) *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification*, Cambridge: Polity Press;
- Cohen S. (1987) *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, Oxford: Basil Blackwell;
- Dahl T.S. (1985) *Child Welfare and Social Defence*, Oslo: Norwegian University Press;
- Dapšys A. (1994) "Nepilnamečių nusikalstamumo sistemos esmė ir jos kūrimo kryptys" iš *Teisės problemos*, 1994 Nr. 3, p. 34-38;
- Dapšys A. (1998) "Kriminologinis nusikalstamumo situacijos Lietuvoje vertinimas. Prognozės ir prevencijos galimybės" iš *Teisės Problemos* 1998 Nr. 3-4, p. 166-186;
- Dobryninas A. (1996) "Democratic Change and Crime Control in Lithuania: Compiling New Criminological Discourses" Research Report funded by NATO Research Fellowships 1994-1996 (taip pat <http://www.nato.int/acad/fellow/94-96/dobrynin/intro.htm>);
- Dobryninas A. (2000) *Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje*, Vilnius: Žmogaus teisių centras;
- Dobryninas A., Gaidys V., Gruževskis B., Skapcevičius V., Šaulauskas M.P., Žukas S. (2000) *Socialiniai pokyčiai: Lietuva 1990/1998*, Vilnius: Garnelis;
- Dobryninas A. (2001) *Virtuali nusikaltimų realybė*, Vilnius: Eugrimas.
- Feiring M. (1998) "Experts as Agents in Public Policy-Making in Norway", paper presented at the Conference on Professional Identities in Transition (ISA, working group 02) Gothenburg, May 1998;
- Foucault M. (1975/1998) *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas*, Vilnius: Baltos Lankos;
- Garland D. (1992) "Criminological Knowledge and Its Relation to Power" in *British Journal of Criminology* Vol. 32 N.4 Autumn 1992 p. 403-422;
- Hebenton B. and Spencer J. (2001) "Crime, Offenders and Policy Developments in England and Wales: Are there Lessons for the Baltic States?" Tallin: Paper presented at XIIIth Baltic Criminological Seminar;
- Jatkevičius A. (1999 a) "Apie nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos programą" iš *Teisės problemos* Nr. 4 p. 5-10;
- Jatkevičius A. (1999 b) "Smurtinio nepilnamečių nusikalstamumo samprata" iš *Teisė* Nr. 33-4, p. 35-43;
- Jatkevičius A. (2000) "Alternatyvios laisvės atėmimui poveikio priemonės, taikomos nepilnamečiams už smurtinius nusikaltimus" iš *Teisė* 2000 Nr. 35 p. 41-51;
- Jurgelaitienė G. (2001) *Recidyvinio nusikalstamumo prevencija Lietuvos respublikoje*, Daktaro disertacija (01 S) Vilnius: Lietuvos teisės universitetas;
- Kelly B. (1992) *Children Inside: Rhetoric and Practice in a Locked Institution for Children*, London: Routledge;
- Mannheim K. (1925/1986) *Conservatism: A Contributions to the Sociology of Knowledge*, London: Routledge & Kegan Paul;
- Mannheim K. (1929/1936) *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*, New York: A Harvest/HBJ Book;
- Mathiesen T. (1997) "The Viewer Society. Michel Foucault's 'Panopticon' revisited" in *Theoretical Criminology* Vol. 1 (2) p. 215-234;
- McMahon M. (1995) "Crime, Justice and Human Rights in the Baltics" HEUNI Papers N. 5 Helsinki: The European Institute for Crime Prevention and Control (taip pat <http://www.vn.fi/om/suomi/heuni/news/pap5e.rtf>);
- Mills C.W. (1959) *Sociological Imagination*, New York: Oxford University Press;
- Michailovič I. (1999) "Nuteistų nepilnamečių socialinė demografinė ir teisinė charakteristika (kriminologinis tyrimas)" iš *Teisė* Nr. 33 (4), p. 58-64;
- Michailovič I. (2000) "Nepilnamečio kaltininko ir nukentėjusiojo mediacijos galimybės Lietuvoje" iš *Teisė* Nr. 35, p.69-79;
- Michailovič I. (2001) *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*, Daktaro disertacija (01 S), Vilnius: Vilniaus universitetas;
- Nepilnamečių justicija Lietuvoje (1998) Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos centras Lietuvoje ir Teisės institutas (taip pat žr. <http://www.nplc.lt/nj/>);
- Nepilnamečiai, padarę sunkius nusikaltimus: psichologiniai ir socialiniai ypatumai* (2000) Vilnius: Lietuvos Žmogaus teisių centras,
- Parsons W. (1997/2001) *Viešoji politika: Politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas*, Vilnius: Eugrimas (ALK);
- Piliponytė J. (2000) "Resocializacijos galimybės Lietuvos įkalinimo įstaigose" iš *Sociologija. Mintis ir veiksmas* Nr. 1-2, p. 98-114;
- Savelsberg J.J. (1994) "Knowledge, Domination and Criminal Punishment" in *American Journal of Sociology* Vol.99 N. 4 (Jan 1994) p. 911-943;
- Sakalauskas G. (2000 a) "Vaikų ir jaunimo baudžiamosios atsakomybės užsienio šalyse raidos tendencijos" iš *Teisės problemos* 2000 Nr. 3-4, p. 25-28;
- Sakalauskas G. (2000 b) "Kriminologiniai laisvės atėmimo baumsės aspektai" iš *Teisė* Nr. 35, p. 80-89;
- Sakalauskas G. et al. (2000 c) *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos centras Lietuvoje;
- Sakalauskas G. ir Jatkevičius A. (2000 a) "Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Lietuvoje: reglamentavimo problemos ir galimi jų sprendimai" iš *Teisės problemos* nr. 3-4, p.7-13;
- Sakalauskas G. ir Jatkevičius A. (2000 b) "Tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys vaikų ir jaunimo baudžiamąją atsakomybę" iš *Teisės problemos* nr. 3-4, p.29-38;

Vileikienė E. ir Gečienė S. (1999) *Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui*, Vilnius: Petro ofsetas;
Vileikienė E. (2000) "Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečiams teisės pažeidėjams", Sociologija. Mintis ir

veiksmas 1-2: 82-97;
Wagner P., Weiss C, Wittrock B. and Whitley R. (1991) *Social Sciences and Modern States: National Experiences and Theoretical Crossroads*, Cambridge: Cambridge University Press.

Summary

The aim of this paper was to acquire a deeper understanding of the processes during which a construction of criminological knowledge is taking place and to analyse the complex relationships between experts and other agents in the formation of a particular task, that of juvenile criminal justice reform. Juvenile justice is regarded as one of the components of the Lithuanian criminal justice policy. Juvenile justice as a public policy is closely linked to various groups of experts such as lawyers, criminologists, police administrators, social workers, etc. My intention was to examine ways by which criminological knowledge has been mobilised by the Lithuanian political authorities when tasks are allocated to experts. An analytical theoretical model of public policy that included analysis at three levels (state, professionals and individual) illustrates a process during which the state mobilises criminological knowledge and certain professional groups monopolise spheres of influence. Qualitative methods

(semi-structured interviews with experts), document analysis and secondary data served as major sources for the analysis of this case study.

Knowledge-power discourse as a Foucaultian truism about criminology's utility to power sheds light on the mutual relationship and interaction between academics and policy makers. This relationship has yet to become a research agenda in post-soviet societies. A case-study of the Lithuanian juvenile justice reform demonstrates that criminology as a discipline is being institutionalised and is achieving an advisory role in the decision making process. On the one hand, the close connection to power creates favourable conditions for applications of legitimised academic knowledge, which consequently can encourage social change and reform. On the other hand, the adaptation of academic knowledge to that of powerful groups strengthens the historical tendency in criminology, that is, to become merely administrative and utilitarian to power.

Įteikta 2002 07 04
Pateikta spaudai 2002 07 10

Arnas Zdanevičius
Vytauto Didžiojo universitetas
Socialinių mokslų fakultetas, Sociologijos katedra,
Kaunas, K. Donelaičio 52